

bombastic. Și totuși, este un fapt că majoritatea cercetătorilor aproape că n-au separat analitic mișcarea de conducător. [...] Această biografie decortichează poziția lui Codreanu în mișcare, investigând-o ca problemă separată. Este un demers care, potrivit tezei acestei cărți, se vedește a fi productiv, căci evoluția conducătorului și cea a mișcării nu coincid nicidecum” (p. 372).

La finalul analizei întreprinse putem constata că cele două fenomene pe care Schmitt le denumeste „ascensiunea și decăderea Căpitanului” nu se află într-o relație antinomică, cum ar putea părea la o primă privire, ci acestea s-au aflat într-o permanentă interdependență, iar în ultimă instanță, dintr-o perspectivă longue durée, într-o relație causală: ascensiunea „Căpitanului” a condus la decăderea lui Corneliu Zelea Codreanu.

Corneliu Zelea Codreanu Ascensiunea și decăderea „Căpitanului” reprezintă o scriere de referință, la care se vor raporta atât cercetătorii istoriei României interbelice, cât și toți aceia care își propun să urmărească reverberațiile naționalismului românesc de secol XIX în gândirea politică extremistă din prima parte a secolului XX, dar și rădăcinile a ceea ce, peste ani, se va constitui în „protocronismul românesc”, o lucrare pe care cercetătorii fascismului românesc, și nu numai aceștia, o vor cataloga în viitoarele liste bibliografice drept o „scriere clasică”.

Andrei AVRAM

Vasile Th. CANCICOV, *Jurnal din vremea ocupației*, vol. I-II, București, Humanitas, 2015-2016.

Sub acest titlu, prestigioasa editură bucureșteană a publicat în două volume însumând peste 800 de pagini impresiuni(le) și păreri(le) celui mai sus numit, scrise la București în timpul Războiului României, într-un jurnal zilnic din 13 august 1916 până la 31 decembrie 1918. Cum autorul nu era un erou, iar descoperirea notelor sale zilnice scrise cu onestitate și respect pentru adevăr îi putea aduce prejudicii (cum s-a și întâmplat de altfel), el le-a destinat inițial fiicei sale, Sonia, pentru o lectură mărturie când tatăl ei nu va mai fi. Ulterior însă, după înfăptuirea României Mari, el s-a răspândit și le-a publicat în foileton în ziarul conservator „Românimea” în primăvara-vara 1919, și doi ani mai târziu, în 1921, în două volume masive (peste 1300 de pagini), generos prefăcute de mentorul său politic Take Ionescu.

Acesta recomanda cartea spre lectură din perspectiva celui care anticipase în totul corect deznodământul Marelui Război și își rezerva, în consecință, dreptul de a-și condamna vehement adversarii, partizani ai Puterilor Centrale „bucuroși de înfrângerile armatei noastre și ale aliaților, plini de speranțe în nenorocirile patriei.” Sub acest unghi, cartea lui Cancicov e privită ca un document. Autorul „a văzut această rușine și a suportat durerea morală de a fi avut printre ai noștri asemenea oameni”. Precum se vede, vremea corectei aprecieri a germanofililor era departe, la ordinea zilei erau condamnările de tot felul și constatarea tristă că în umbra României Mari, clasa politică se dovedea atât de scindată.

Apoi un secol, asupra jurnalului lui Cancicov părea a se fi așezat uitarea. Dar tocmai pentru că era o raritate bibliografică, acest text stârnea între cei interesați o mare curiozitate, știindu-se că era una din puținele relatări complete ale anilor de ocupație germană în capitala țării din partea unui martor ocular, înzestrat nu doar cu sinceritate, dar și cu capacitatea de a reconstitui veridic istoria unei comunități într-un timp complicat. Astăzi, după atâta vreme, avem abia a doua ediție, fatal selectivă, fără a lăsa deoparte nimic esențial, ușurând cartea doar de accentele foarte personale ale celui ce a scris-o și de exclamațiile sale sub presiunea unor evenimente care în cele din urmă nu i-au confirmat așteptările.

Câteva date biografice ne vor ajuta să-l cunoaștem mai bine pe autorul textului și să-i înțelegem opțiunile politice. Născut la 1873 la Bacău, într-o familie numeroasă, dar foarte modestă, Cancicov a avut parte de o copilărie nu lipsită de privațiuni, dar luminată de amintirea lungilor plimbări pe malurile râurilor învecinate, de regulă la pescuit împreună cu tatăl său, pe larg povestite în paginile cărții. A urmat studii universitare la Facultatea de Drept din București și a intrat în 1896 în Barou unde avea să rămână până la sfârșitul vieții în 1931. Cariera de avocat se va împleni o perioadă cu cea de om politic, mai întâi membru al Partidului Conservator, pe listele căruia a intrat în Parlament foarte tânăr, la doar 26 de ani în 1899. Va reveni în Cameră în 1905 și ulterior (pentru ultima oară) în 1912, de data aceasta pe listele conservator-democraților lui Take Ionescu, care îi va încredința și conducerea ziarului „Ordinea”, officiosul partidului.

Deși s-a retras din viața politică în 1914, a rămas în relații apropiate cu șeful partidului său căruia i-a păstrat până la capăt o mare simpatie. În zilele complicate din toamna 1916, după înfrângerea de la Turtucaia și retragerea precipitată a trupelor noastre peste Carpați, Cancicov făcea o distincție clară între Ionel Brătianu, care a guvernat doi ani de zile singur, revenindu-i în întregime răspunderea pentru campania dezastruoasă abia încheiată și Take Ionescu, pentru cel de-al doilea, mai cu seamă, având numai cuvinte de laudă.

„Acesta a vrut războiul ca un mijloc de a dobândi repede și fără sacrificii cine știe ce avantaje materiale, în timp ce liderul conservator democrat a propovăduit războiul ca o chestie morală a naționalităților asupra de a lupta să se dezrobească, și mai ales de a lupta alături de cei ce s-au pus în fruntea civilizației și a libertății”.

Este aici o distincție interesantă între politicianul pentru care România Mare însemna în primul rând un teritoriu sporit, evident cu resurse suplimentare și cel pentru care aceeași aspirație avea în primul rând o dimensiune morală de atașament la o cauză nobilă și la alăturarea noastră celor mai civilizate națiuni ale lumii, concepție pe care Cancicov o împărtășește întru totul.

Înregimentat printre „Antantiști” și cunoscut drept „omul lui Take Ionescu”, Cancicov nu a părăsit capitala, acceptând, nu fără infinite lamentații, cortegiul de privațiuni presupus de o ocupație străină. Motivele acestei decizii rămân să mai fie cercetate. Din lectura jurnalului, rezultă că pe 13/26 noiembrie 1916 încă se gândea să plece, dar la Gara de Nord era mare îmbulzeală, casa pentru clasa a II-a nu vindea momentan bilete, iar la clasa I nu se mai eliberează deloc. Rezultă și din alte relatări că autorul e un burghez învățat să trăiască confortabil, să se deplaseze în condiții

comode, și în toate împrejurările să-i fie respectată condiția socială. Mai apoi îl reține gândul că n-a ieșit prea mult în față în politică, că nu se bucură de notorietatea altora și că, la urma urmelor, s-ar putea să se strecoare neobservat (ceea ce nu i-a reușit). În fine, trăiește din avocatură, are procese pe rol, câștigurile acestea îi întrețin familia, e clar că aici e locul lui și nu în altă parte.

Rămâne să lămurim mai apoi rațiunile care îl împing să scrie jurnalul de „impresii și păreri”. Momentul exact este consemnat. Suntem la aproape un an de la începutul războiului României, autorul a parcurs mica lui „golgotă”, a fost luat ostatic, deținut, apoi spitalizat, în fine, se află într-un domiciliu forțat la el acasă. E cert că a trăit o experiență neobișnuită pentru care nu era pregătit, și nu e exclus ca mărturia sa să-l așeze într-o situație specială după ce toate acestea se vor fi încheiat, nu atât pentru a obține mai târziu demnități și onoruri, ci pentru a-și spori stima de sine, pentru a proba cu „martiriul” său dragostea față de țară.

Dealtfel, cel puțin în volumul I, detenția și suferința unei boli care pare fără leac ocupă un rol important în notele sale zilnice, drama sa personală fiind proiectată pe ecranul mult mai larg al vieții de fiecare zi într-o țară învinsă și ocupată cu tot cortegiul de mizerii adiacente. În acest sens, textul publicat mai târziu este un amestec de informații și comentarii de la mercurialul zilnic, cu toate dificultățile aprovizionării, deteriorate de rechiziții și confiscări ordonate de un ocupant cinic și nemilos, până la analizele sale politice, alternând dezamăgirea și neliniștea cu încrederea și speranța și resemnarea cu vehementa condamnare a celor responsabili de dezastrul războiului. Din această avalanșă de fapte și de trăiri, cititorul și desigur, și recenzentul nu are cum să rețină și să înfățișeze decât câteva secvențe pe care le consideră semnificative, să-l surprindă pe autor în câteva atitudini, și în toate să dea o idee despre modul în care se poate supraviețui în vremuri de criză.

Iată, mai întâi, o însemnare plină de mâhnire, datând din 22 octombrie/4 noiembrie 1916 despre tratamentul de care s-au bucurat (după unele mărturii) trupele noastre în Transilvania, subiect îndeobște ocultat de un patriotism exaltat și de convingerea că unirea era așteptată din toate timpurile.

„Netăgăduit că nu putem astăzi trage concluziuni din cazuri izolate... am susținut în mod public, prin articole de presă, în ultimii doi ani de zile, cât timp s-a agitat chestiunea României Mari că unirea Țărilor Române ne-a surprins nepregătiți, atât pe cei din Regat, cât și pe cei de peste Carpați. Nu se unește așa un popor fărâmițat de atâtea secole... Ce-am făcut noi, românii, înainte de 1914, pentru unitatea tuturor românilor? Răspunsul este scurt: nimic. Un lucru am spus toți, rând pe rând, când aveam libertatea de a vorbi, adică când nu eram la guvern, că România trebuie să intervină când poate pentru ameliorarea situațiunii politice a românilor din țările subjugate și nevoia dezvoltării legăturilor lor culturale. Atât. Vor spune unii, nu s-a vorbit, dar aveam în suflet și aici, și dincolo, idealul unirii. Nu s-a vorbit, căci nu se putea vorbi. Pentru ce?... Teamă în regat de a vorbi?... Nu! La noi nu a avut nimeni curajul să o facă. La noi au fost numai oameni cuminți și oportuniști, care se mulțumeau cu laudele concertului european, care se baza pe două axiome: statu-quo în Balcani și că la Dunăre Dumnezeu a plasat pe cel mai liniștit popor de pe lume, pe români. Consecința a fost că poporul a rămas în ignoranță de marea cauză națională, iar chestia unirii i-a fost străină și nesimpatică, pentru că era simțită prin lipsa de educație națională ce i s-a făcut”.

Este recunoașterea tardivă, în plină tragedie națională, a politicii eronate a guvernanților noștri, care până în 1914 au menajat Austro-Ungaria din motive de siguranță națională, și au nesocotit educația care să pregătească momentul firesc al Unirii de mai târziu. Tot ce s-a făcut în anii neutralității pentru România Mare a fost fie în direcție pro-antantistă pentru unirea cu Transilvania, fie în direcție germanofilă, pentru unirea cu Basarabia, și în toate, mult prea puțin pentru a pregăti actul de la 1 Decembrie.

Altă exclamație, de data aceasta mândioasă, găsim pe 25 aprilie/8 mai 1917, în fața unei constatări din „Gazeta Bucureștilor”, potrivit căreia în cele 5 luni de zile ale ocupației „poporul român s-a convins că germanii respectă proprietatea individuală”.

„Să ai curajul să scrii vorba aceasta în București ... ca să o poată citi însuși victimele e cinism. După ce ne-au jefuit de tot ce-am avut, sub cuvânt de rechiziție de război, și fără vreo despăgubire sau formalitate, după ce au devastat și golit casele și avutul celor refugiați, după ce au scos din casele lor atâta lume nerefugiată, luând de la toți când mobilier, când merinde când îmbrăcăminte, când covoare, pianе și obiecte de artă; după ce au jefuit comuna București de bani, după ce au prădat clopotele bisericilor, rezervându-și dreptul de a reveni asupra sfeșnicilor, candelelor și icoanelor; după ce ne-au jefuit de grânele produse, dând prețuri derizorii și forțate, după ce ne-au ridicat vitele de pe moșii; după ce au devastat pădurile și săcătuiesc acum subsolul țării fără nicio plată, a vorbi de respectul germanilor pentru proprietatea individuală este, cum am spus, cel puțin cinism”.

Iată, demascată, forța opresivă a unui stat superior, nu doar prin civilizație, ci și prin putere armată, și revolta, ce e drept pasivă, a unei comunități asuprite, mai mult sau mai puțin resemnate. Peste două luni, la 1/14 iulie 1917, Cancicov revine, de data aceasta nemulțumit de alte aspecte ale ocupației.

„Măcar cu persoana noastră s-au purtat mai omenește? Libertatea individuală și inviolabilitatea domiciliului au fost desființate. Un cetățean poate fi arestat în tot momentul și privat de libertate fără ca nimeni să dea socoteală pentru ceea ce a făcut. Sub pretext de represalii pentru greșelile altora, fiecare își poate pierde libertatea. Au inventat domiciliul forțat pentru cei ai căror ochi nu plac autorităților militare, încurajând șantajul, și dând pe cetățean pradă în mâna tuturor dușmanilor ce ar avea ceva de răzbunat. Au desființat libertatea cugetării și a exprimării ei, dacă dânsa nu constă în lauda conduitei lor. Nu ne-au lăsat decât libertatea de a suporta și răbda vexațiuni inutile”.

Două episoade ne vorbesc în limbajul faptelor despre supraviețuire la români, evident, cu exemplele citate, ambele despre persoane aflate la o anumită înălțime pe scara socială. Cum am mai spus, Cancicov este arestat pe 18/31 decembrie 1916, și reținut ca ostatic, ce e drept, în alte condiții decât un deținut politic obișnuit într-o celulă de închisoare. Împreună cu alții este „cazat” la Hotelul Imperial și, deși se vaită tot timpul, beneficiază de îngrijire medicală și este chiar internat într-un spital, fără a fi pus în libertate, cum ar fi dorit. În fine, după aproape 5 luni, pe 1 mai 1917, „evadează” împreună cu mai mulți ofițeri din clinică și merge să petreacă la un local. Până a fi recunoscuți de patron, nu se găsesc de niciunele și perspectiva de a mânca o iahnie de fasole sănătoasă și de a bea apă rece este iminentă. În fine, totul se schimbă când se află cine sunt, și pe masă apar icrele negre, șalăul proaspăt, mititeii și țuica, oprită dealtfel de la vânzare de nemți.

Câteva zile mai târziu, deznădăjduit că privarea lui de libertate se prelungește, se adresează, nu fără rețineri, lui Alexandru Marghiloman, pe atunci și președintele Crucii Roșii române, cerându-i eliberarea sa. Contează mai puțin că nu i-a fost partizan, dar nici oponent, și pentru a fi mai convingător, declară că a fost un nimic în politică, și că în consecință, păstrarea lui între ostateci nu se justifică. Liderul conservator intervine și, deși nu îi poate oferi ieșirea din detenție, îi îmbunătățește situația, schimbată acum cu un domiciliu forțat, în timpul căruia începe Cancicov jurnalul care formează obiectul nostru.

Și în continuare, în restul anului 1917 și cel următor, situația sa nu se modifică. În octombrie 1917 încetează de a mai fi ostatic, dar i se fixează pentru o lună domiciliu forțat la Roșiorii de Vede, unde continuă să fie preocupat de starea sa de sănătate. Reîntors la București, e declarat prizonier civil politic până la sfârșitul războiului, și peste libertățile pe care și le îngăduie, e obligat să suporte în continuare rigurile reținerii.

În același timp, pe măsură ce avansăm în anul 1918 el e din ce în ce mai interesat în însemnările sale de evoluția fronturilor și în consecință pare a fi uitat de inconvenientele bolii și lipsei de libertate. Într-o succesiune cronologică alertă, notele de război devin din ce în ce mai numeroase, dominate în continuare de stări de spirit contradictorii, în care speranța alternează cu dezamăgirea. Încă pe 1/14 iulie 1917 află că un „început de ofensivă pare a se desemna pe frontul românesc și nu din partea nemților.” Două săptămâni mai târziu, vestea abandonării Galiției de către trupele ruse stârnește o mare îngrijorare „dacă rușii pleacă din Bucovina și Moldova, mai vede cineva scăparea?” Pe 26 iulie/7 august 1917 își face treptat loc ideea păcii separate, o soluție oportună acum, când am rămas singuri după „trădarea” Rusiei. În fine, la 5/18 august 1917 ajunge și la București vestea că „la Focșani, Oituz și Trotuș, ofensiva Mackensen a fost oprită”, fără ca autorul să evalueze imediat consecințele benefice ale luptelor altfel victorioase. Spre sfârșitul lui decembrie 1917, primit de Marghiloman, discută asupra celor două obstacole în calea păcii separate: chestia Dobrogei și a dinastiei, unde la acest moment liderul conservator ar dori abdicarea regelui Ferdinand și pe prințul Nicolae pe tron, sub o regentă cu un prinț german și consilieri români (Marghiloman își va schimba curând părerea). Apoi, negocierile de pace începute la Focșani, prelungirea armistițiului, chestia Basarabiei și demobilizarea, ocupă întreg prim-planul. La 26 ianuarie/8 februarie 1918, el reproduce integral proclamația generalului Prezan pentru cetățenii Republicii Moldova, cu promisiunea că oastea română acolo prezentă „nu dorește altceva decât să dea posibilitatea acestora să se statornicească și să-și desăvârșească autonomia”.

Și istoria merge mai departe, spre sfârșitul anului 1918, când, în fine, fericit de toate cele întâmplate, Cancicov compară cei doi ani de zile înfățișați în carte cu un film de cinematograf.

„Cu câte lacrimi amare am asistat la desfășurarea lui. Cu ce frecături de nervi, cu ce deznădejde uneori, cu ce nădejde înspre sfârșit! Numai doi ani, zicem azi; o eternitate credeam atunci. Doi ani din ruină și cenușă – România Mare! Și ce mărire nevisată și nebănuită”.

Pe cititorul din zilele noastre, atât de grăbit și de preocupat, multe pagini ale acestei cărți îl pot îndepărta de lectura ei. Dar dacă va dori să afle o relatare corectă a modului în care s-a născut România „Mare” din lacrimile amare ale deznădejzii și din visul neasemuit al mării izbânzi, acest volum este printre cele dintâi care îi pot fi recomandate.

Bogdan TEODORESCU

Ion CÂRJĂ, Dan Lucian VAIDA, Loránd L. MÁDLY, Dan PRAHASE (editori), *Un ardelean în Marele Război. A Transylvanian in the Great War. Ein Siebenbürger im Großen Krieg: Albert Porkoláb (1880-1920)*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut & Editura Mega, 2017, 247 p.

În contextul centenarului Primului Război Mondial, când atenția istoricilor români are tendința de a se focaliza prioritar asupra evenimentelor cu caracter extraordinar și asupra personalităților de referință ale Marii Conflagrații, redescoperirea experienței participanților direcți, numeroși și rămași anonimi, fie ei militari sau civili, nu poate fi decât binevenită. În istoriografia recentă din Transilvania și Banat semnalul în această direcție a fost dat de cunoscutele volume de memorialistică îngrijite de Nicolae Bocșan și Valeriu Leu, iar în prezent se înregistrează o creștere a interesului față de cotidianul Marelui Război așa cum a rămas el reflectat în sursele documentare și mai ales ego-istorice.

Lucrarea pe care o supunem atenției cititorului se încadrează mai sus amintitului curent, iar subiectul său este reprezentat de biografia și cu precădere de activitatea în timpul războiului a unuia dintre miile de ofițeri români ai armatei imperiale și regale austro-ungare. Albert Porkoláb a fost, până de curând, un complet anonim din punct de vedere istoriografic și probabil ar fi rămas așa dacă nu ar fi lăsat posterității o colecție însemnată de fotografii al căror caracter de izvoare primare neconvenționale a atras interesul specialiștilor. Moștenirea fotografică și cartofilă a lui A. Porkoláb, complet inedită până la această publicare, constă în 308 fotografii și 49 de cărți poștale din timpul Primului Război Mondial, cărora li se adaugă fotografii trimise sub formă de cărți poștale și cărți poștale standard din prima parte a carierei sale militare (1903-1912), precum și cărți poștale ilustrate trimise către Helena Scridon, cu care a avut o relație sentimentală.

Lucrarea se deschide cu un studiu biografic în cadrul căruia autorii au încercat să recupereze cât mai multe aspecte din viața ofițerului Porkoláb, bazându-se pe surse din arhivele naționale (Serviciul Județean Bistrița-Năsăud) și din arhivele militare vieneze. Principalele izvoare documentare utilizate sunt „Matricula de primire în școala fundațională elementară poporală de băieți din Năsăud”, apoi cea a Gimnaziului fundațional năsăudean și în fine, dosarul personal aflat la arhivele de război de la Viena. Merită remarcat, în acest punct, că cea mai mare parte a informațiilor provine din dosarul de ofițer, în lipsa căruia biografia lui A. Porkoláb ar fi rămas o schiță – ocazie de a readuce în atenția istoricilor militari importanța izvoarelor externe pentru istoria corpului ofițeresc românesc originar din Transilvania și Banat, inclusiv pentru ofițerii din perioada interbelică formați în școlile